

Poetika, politika i ekonomija diskografije u prvoj polovici 20. stoljeća

Projekt ne smjera digitalizaciji, nego onome što joj prethodi: sveobuhvatnoj i temeljitoj inventarizaciji diskografskih izdanja

Piše: **Tanja Halužan**

Popularizacija gramofonskih ploča te sve veća dostupnost uređaja za njihovo reproduciranje omogućila je mnogima da se sretnu i s tim vidom konzumiranja glazbe. No koliko zapravo znamo o prošlosti diskografije u Hrvatskoj te o njezinoj poetici, politici i ekonomiji? U kojoj smo mjeri svjesni važnosti diskografskih izdanja kao dijela kulturne baštine?

Najranija izdanja

Diskografska industrija uvelike je neistražena tema u domaćoj znanosti o glazbi. Svako dublje zadiranje u prošlost pokazuje kako su utvrđivanje čak i osnovnih podataka o diskografskim izdanjima i pristup samim snimkama vrlo zahtjevni, a katkad i neostvarivi pothvati. Dvije hvalevrijedne, no nažalost neostvarene inicijative usmjerene digitalizaciji najranijih diskografskih izdanja svojedobno su pokrenute u Hrvatskom državnom arhivu te poslije i u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, a velik doprinos dali su i entuzijastični pojedinci kolekcionari. Uspostavljeni pak projekt o kojem je ovdje riječ ne smjera digitalizaciji, nego onome što joj prethodi: sveobuhvatnoj i temeljitoj inventarizaciji, i to diskografskih izdanja triju diskografskih tvrtki sa sjedištem u Zagrebu, a to su Edison Bell Penkala, Elektroton i Jugoton. Te su tvrtke od druge polovice dvadesetih do kraja pedesetih godina 20. stoljeća bile nosioci diskografske industrije na cijelom području bivše Jugoslavije.

Ubod ženke

Kao prvi sustavni znanstveni pristup temi diskografske industrije u Hrvatskoj, projekt će sljedeće četiri godine, uz potporu Hrvatske zaklade za znanost, provoditi istraživačka skupina koju čine znanstvenici s nekoliko zagrebačkih institucija: voditeljica projekta dr. sc. Naila Ceribašić te suradnici dr. sc. Joško Čaleta, dr. sc. Irena Miholić i

Tanja Halužan iz Instituta za etnologiju i folkloristiku, zatim dr. sc. Jelka Vukobratović i Željka Radovinović s Muzičke akademije te dr. sc. Nada Bezić iz Hrvatskoga glazbenog zavoda. Veći dio istraživanja provodit će se u Zagrebu u relevantnim arhivima, knjižnicama i muzejima, ali dio i u arhivima i privatnim zbirkama iz drugih gradova u Hrvatskoj (Osijek, Rijeka, Sisak, Split i Štrigova), ali i iz inozemstva (Beograd, Ljubljana, Prag). Razdoblje kojem je istraživanje usmjereno podudara se s razdobljem ploča od šelaka, s tehnologijom pohrane i komercijalne diseminacije zvučnih zapisa prisutnom od 1897. godine. Jedna od sastavnica materijala takvih ploča, šelak, zapravo je smola koja nastaje ubodom ženke štitne uši (lat. *Coccus lacca*) u grane drveća rasprostranjenog u Indiji, Burmi i na Tajlandu. Ploče izrađene od šelaka koje su se reproducirale na 78 okretaja pedesetih godina zamjenjuju dugosvirajuće (*long play*) ploče izrađene od vi-

Edison Bell Penkala, Elektroton i Jugoton od druge polovice 1920-ih do kraja 1950-ih bili su nosioci diskografske industrije na cijelom području bivše Jugoslavije

nila uz 33 okretaja u minuti, koje su postale svojevrsni standard, zamijenivši osjetljive i krhke ploče od šelaka.

Električno snimanje

Osim što je obilježeno upotrebom ploča od šelaka, razdoblje u fokusu navedenoga istraživanja karakterizira promjena u načinu snimanja zvuka: nakon akustičnog razdoblja, čiji je razvoj moguće pratiti od kraja 19. stoljeća, 1925. godine uslijedilo je električno snimanje zvuka. S njegovim počecima i londonska izdavačka kuća Edison Bell uspostavlja podružnicu u Zagrebu, a primjenom električne me-

tode snimanja uživo u zagrebačkoj katedrali 4. prosinca 1927. nastaje i ploča s božićnim pjesmama *Tebe Boga hvalimo* i *Narodi nam se*. Bilo je to jedno od prvih javnih snimanja za ploče u svijetu, nakon onih u njujorškom Metropolitanu 1925. te u londonskom Covent Gardenu 1926. godine. Nažalost, tvrtka Edison Bell Penkala već je 1937. objavila stečaj, premda je dio poslovanja zadržala još neko vrijeme. U Zagrebu, u siječnju 1938., s radom počinje Elektroton koji, kako navodi Veljko Lipovšćak u tekstu *Zaštita audiozapisa* (*Arhivski vjesnik*, 2000.), 1945. godine postaje državnom tvornicom gramofonskih ploča, a nakon dvije godine preimenovan je u Jugoton te opremom bivših tvrtki Edison Bell Penkala i Elektroton počinje proizvodnju. Jugoton je 1992. promijenio naziv u Hrvatska naklada zvuka i slike, odnosno Croatia Records, a 1995. je zbog slabog zanimanja prestao proizvoditi gramofonske ploče.

Modernizacijski procesi

Ugroženost gramofonskih ploča kao primarnih izvora za istraživanje, koja iz svega navedenog proizlazi, nije jedini polazištem uspostavljenom projektu, nego i razumijevanje diskografije i njezine podupiruće industrije kao konstitutivnih za glazbu i glazbeni život s obzirom na dva ključna aspekta: s jedne strane samu glazbu koja se ostvaruje u izvedbi, tj. kao izvedba, te s druge strane diskografske 'filtre' koji odabir glazbenog repertoara i interpretira za diskografska izdanja, produkcijske mogućnosti i težnje, uvjete rada glazbenika i načine tržišnog plasmana ispravno ne samo širu dinamiku u glazbi i glazbenom životu nego i mikropovijest hrvatskoga društva i kulture razmatranih razdoblja. Pritom je polazišna hipoteza da je diskografska industrija važan uzorak za uvid u modernizacijske procese u hrvatskom i širem jugoslavenskom društvu, u odnose kozmopolitizma i nacionalizma, klasnu stratifikaciju društva, regionalne razlike te međuetničke i rodne odnose.

Sveobuhvatnost projekta sadržana je u pet osnovnih ciljeva. Prvi se odnosi na izradu temeljite baze podataka diskografskih izdanja triju spome-

nutih diskografskih tvrtki od 1927. do kraja pedesetih godina 20.

stoljeća koja će biti javno dostupna preko mrežnih stranica Instituta za etnologiju i folkloristiku kao Hrvatska e-diskografija te povezana s Međunarodnom bibliografijom diskografije pri IASA-i, koja predstavlja vodeći sveobuhvatni program te vrste u svijetu, a u kojem Hrvatska zasad nije zastupljena. Drugi je cilj dati znanstveno utemeljen uvid u poetiku, politiku i ekonomiju diskografske industrije razmatranih razdoblja u kontekstu mijena društveno-političkih sustava u Hrvatskoj i bivšoj Jugoslaviji, dok je treći cilj detaljno, u formi studije slučaja, istražiti odabrane aspekte diskografske industrije. Ispunjenjem četvrtog cilja unaprijedit će se domaća znanost o glazbi razvijanjem specijalističkih znanja i vještina iz sfere tzv. fonomuzikologije i umrežavanjem s inozemnim stručnjacima iz srodnih područja, osnaživanjem studija popularne glazbe te obnavljanjem suradnje historijskih muzikologa i etnomuzikologa, dok

će onaj peti u konačnici pridonijeti jačanju svijesti u javnosti o diskografskim izdanjima kao važnom dijelu kulturne baštine. Naposljetku, u dijelu specifično fokusiranih studija slučaja, na kojima će individualno raditi svaki od suradnika, bit će uključeni i učinci diskografije razmatranih razdoblja na razdoblja koja su uslijedila, sve do današnjega doba, kao i njezino današnje mjesto u kulturnom pamćenju.

Upravo je zato ovo i dobra prilika za poziv vama, cijenjeni čitatelji, da se, ako posjedujete građu koja se uklapa u okvir navedenoga istraživanja ili imate bilo kakav vezani komentar, javite na e-adresu: projektdiskograf@gmail.com. Također, već vas sada pozivamo da se uključite u aktivnosti projekta putem javnih slušaonica starih ploča uz debatni klub. Prvu slušaonicu organizirat ćemo u ranu jesen, o čemu će više informacija biti na internetskoj stranici projekta: <https://www.ief.hr/istrazivanje/znanstveni-projekti/diskograf/>